

WOJCIECH LITWIŃCZUK

*Charakterystyka typów ozdobnych rzędów końskich
sarmackich koczowników*

Characteristics of Types of Ornamented Horse Caparisons of Sarmatian Nomads

Fakt udomowienia, a następnie użycia konia jako środka transportu jest jednym z kluczowych momentów w rozwoju cywilizacji. Dzięki temu szlachetnemu zwierzęciu społeczności ludzkie osiągnęły niespotykaną wcześniej mobilność, co odcisnęło swe piętno na każdej dziedzinie kultury, zarówno materialnej jak i duchowej. Wśród badaczy zajmujących się tym zagadnieniem dominuje przekonanie, iż te doniosłe wydarzenia miały miejsce w środowisku koczowniczych pasterzy stepu euroazjatyckiego, którzy udomowili konia jako zwierzę rzeźne, lecz szybko odkryli jego zalety jako środka lokomocji [1].

W społecznościach koczowniczych, których egzystencja zależała od tych zwierząt, narodziła się niespotykana nigdzie indziej silna więź pomiędzy pasterzami a hodowanymi przez nich końmi. Związek ten przeniósł się na sferę wierzeń i symboli, znajdując odzwierciedlenie w archeologicznie uchwytnym obyczaju składania do grobu lub w jego bezpośrednim pobliżu konia lub elementów jego wyposażenia. Tego typu ofiary grobowe, kultywowane przez koczowników, pozwalają badać różne aspekty związane z problematyką historii hodowli koni.

Celem pracy była charakterystyka różnych typów ozdobnych rzędów końskich, pochodzących z pochówków sarmackich koczowników.

MATERIAŁ I METODY BADAŃ

Pracę oparto na publikacjach prezentujących znaleziska z szeregu stanowisk, pochodzących z obszaru, który obejmuje tereny od dorzecza Dunaju na zachodzie po dorzecze Uralu na wschodzie [2, 3, 4, 8, 9–12, 16–22, 25]. Używana terminologia pochodzi z pracy Gradowskiego i Żygulskiego

[7]. Ramy chronologiczne, w jakich datowane są opisywane inwentarze, obejmują okres od końca III w. p. n.e. do połowy III w. n.e.

W warstwie merytorycznej ogromną pomocą służyła praca Mordvincevej [14], obejmująca materiały pochodzące z zespołów datowanych od III w. p. n.e. do pierwszej połowy II w. n.e., a poświęcona najbardziej spektakularnym rozetom.

Ze względu na styl wykonania i tematykę ornamentu podzielono je na dwa okresy: hellenistyczny (III – I w. p. n.e.), wczesnorzymski (I w. p. n.e. - początek II w. n.e.).

OMÓWIENIE WYNIKÓW

Praca Mordvincevej opisuje niewątpliwie najbardziej charakterystyczne za-
bytki należące do rzędu końskiego w omawianym okresie. Są one często praw-
dziwymi arcydziełami, materialnymi dowodami mistrzostwa antycznych rze-
mieślników w zakresie toreutyki i kameryzowania [15]. Dla okresu helleni-
stycznego typowe są srebrne egzemplarze, często złożone, o rozmiarze więk-
szym niż późniejsze rozety, zdobione najczęściej ornamentem roślinnym i geo-
metrycznym (najczęściej rozeta), a rzadziej scenami z greckich mitów, wyobra-
żeniami barbarzyńskich bóstw i motywami z popularnych monet. Reprezentują
one cztery style:

1. S t y l j o Ń s k i – rzędy wykonane wypukłym reliefem, detale wykańcza-
ne młotkami i puncynami. Niektóre elementy w obrębie kompozycji złożone.
Liczne wyobrażenia liści laurowych i akantowych. Datowany na III–II w. p. n.e.
Najprawdopodobniej pochodzą z jednego centrum produkcyjnego, ulokowanego
albo w królestwie bosforańskim (położonym na półwyspie Krymskim), albo w
Azji Mniejszej.

2. S t y l b o s f o r a Ń s k i – wypukły relief na płaskim tle. Rozety wyko-
nane z cienkiej blachy srebrnej, aby zwiększyć ich trwałość, podstawy wykony-
wano z brązu lub żelaza, a przestrzeń pomiędzy podstawą i blaszką wypełniano
specjalną pastą. Przeważają motywy mitologiczne, wykonane w bardziej umowy
sposób. Datowany na III–II w. p. n.e. Najprawdopodobniej wykonywane były
w licznych centrach rzemieślniczych północnych wybrzeży Morza Czarnego (kró-
lestwo bosforańskie) jako naśladownictwo stylu jońskiego.

3. S t y l g r e c k o - b a k t r y j s k i – kompozycja podporządkowana for-
mie, naśladownictwo klasycznych form, nacisk położony na dekoracyjność i
dokładne wykończenie detali. Charakterystyczna forma: dość duże (średnica
24–26 cm), niskie ($H/D = 0,01-0,1$) blachy z zaokrąglonym brzegiem. Datowa-
ne na okres obejmujący II w. p. n.e. – początek I w. p. n.e. Najprawdopodobniej
wykonywane były w centrach rzemieślniczych Greko-Baktrii jako synteza sta-
roperskiej, greckiej, indyjskiej i chińskiej tradycji artystycznej.

4. **Styl północno czarnomorski grawerowany** (wg Mordvincevej czarnomorski grawerowany) – relief płaski, detale wykańczane rylcem i puncyną. Odznaczają się bogactwem i różnorodnością motywów roślinnych i geometrycznych. Charakterystyczna forma: silnie wypukłe (w większości przypadków wysokość stanowi od 1/3 do połowy średnicy), brzeg o przekroju trójkątnym. Datowany na II–I w. p.n.e., pojedyncze egzemplarze występują w zespołach I w. n.e. Najprawdopodobniej pochodzą z greckich miast północnego wybrzeża Morza Czarnego.

W okresie wczesnorzymskim wyjątkowo popularne były wyroby złote z dużą ilością kameryzowanych kamieni półszlachetnych lub kolorowych szkieł. Mniejsze były również ich rozmiary, a motywy greckie zostają zastąpione charakterystycznymi dla świata koczowników motywami zwiniętych w kłęb zwierząt i scenami rozszarpywania. Obserwujemy tutaj dwa style:

5. **Styl zoomorficzny – wielobarwnie kameryzowany** (wg Mordvincevej wielobarwny zoomorficzny): wykonywane ze złota, z wykorzystaniem różnobarwnych wstawek z kamieni szlachetnych, półszlachetnych i masy szklanej. Wysoki stopień geometryzacji (szczególnie duża rola symetrii) przedstawień. Przeważają motywy zoomorficzne, choć znane są wyobrażenia antropomorficzne. Konstrukcja składa się z kunsztownie wykonanej części ozdobnej, płaskiej brązowej blachy z pętlami i warstwy specjalnej masy, zabezpieczającej część reliefu przed uszkodzeniem. Datowane na drugą połowę I w. p. n.e. – początek II w. n.e. Najprawdopodobniej część zabytków była wykonana w Baktrii, a reszta w partyjskim Iranie. Styl powstał jako synteza wpływów syberyjskich (wschodniosyberyjskich), irańskich i hellenistycznych.

6. **Styl sarmacki z zwierzęcy** – naśladuje styl poprzedni. Przeważają motywy zwierzęce, lecz pojawiają się również liczne rozety, a w zdobieniach dominuje kameryzowanie masy szklanej. Często również w miejsce wstawek zostaje użyty ornament, powtarzający ich motywy. Najprawdopodobniej wyprodukowane w pracowniach północnego wybrzeża Morza Czarnego w pierwszych wiekach naszej ery.

Mordvinceva zaproponowała również podział rozet ze względu na miejsce ich mocowania do rzędu: naramienne, napierśniki i ogłowiowe. W obrębie tych rodzajów przedstawiła typologię opartą na sposobie ich wykonania i mocowania do rzemieni rzędu końskiego [14]. Na podstawie współwystępowania w zespołach rozet różnych typów został przeprowadzony przez Mordvincewą wywód o współwystępowaniu u koczowniczych plemion wschodniej Europy, Przedgórze Uralskiego i zachodniej Syberii nielicznych typów zdobień rzędu końskiego [14].

Ze względu na przyjęte przez autorkę ramy chronologiczne poza polem jej zainteresowania znalazł się cały szereg rozet wykonanych w innym niż opisane

stylu. Znalezione je w zespołach: Kobjakovo, kurhan 10 [16]; Neapol Scytyjski [11]; Balabinskij III, kurhan 1 [19]; Kobjakovo, kurhan 5 [8]; Central'nyj VI, kurhan 16, pochówek 8 [4]. Rozety te wykonano na rdzeniach brązowych lub żelaznych metodą pseudoplaterowania, czyli nalepiania na nie cienkich płatków złota za pomocą klejów organicznych [6]. Najbardziej powszechną formą jest rozeta okrągła, lekko wypukła, czasem z rantem, lecz spotykane są formy o kształtach migdału, podkowy lub litery П. Ze względu na całkowity brak ornamentów (powierzchnia czasami była zdobiona puncowaniem) proponuję określić go jako geometryczny (od kształtów przyjmowanych przez rozety). Ramy chronologiczne, w jakich zamyka się ta odmiana, to koniec I – pierwsza połowa III w. n.e.

Analizując przemiany rzędów końskich pochodzących ze strefy północnego wybrzeża Morza Czarneego w okresie pomiędzy ostatnią ćwiercią III w. p. n.e. a połową III w. n.e., trudno wskazać wzorcowe pod względem składu zestawu rozet, gdyż wszystkie różnią się detalami konstrukcji. Można jednak zaobserwować ścisły związek pomiędzy stylem wykonania rozet a rodzajem rozet użytych do zdobienia rzędów. Stawia to pod znakiem zapytania konieczność tworzenia oddzielnych typologii. W związku z tym styl wykonania rozet można zaproponować za podstawę do typologizacji. Dodatkowo za właściwe można uznać wskazanie dwóch tradycji zdobienia rzędów.

Tradycja związana ze światem antycznym, zarówno hellenistycznym, jak i rzymskim, objawiała się używaniem rozet mocowanych na przecięciach pasów rzędu. W jej obrębie można wydzielić cztery oddzielne typy. Pierwszy to j o ñ s k o - - b o s f o r a ñ s k i, nazwany tak od stylów, w których wykonano odpowiednio ozdoby popiersia i uzdy. Skład zestawu odpowiada typowi I.1 wg Mordvincevej [14], tworzy go para rozet naramiennych, oraz rozety zdobiące naczółek, nanośnik (rzemień biegnący wzdłuż nosa konia, łączący nachrapnik i naczółek) i połączenia rzemieni ogłowia. Należy przypuszczać, iż do pracowni rzemieślniczych greckich kolonii położonych na wybrzeżach Morza Czarneego sprowadzono rozety naramienne wykonane w ośrodkach położonych w głównych centrach świata hellenistycznego, a następnie na miejscu wykonywano nawiązującą do nich stylistycznie uzdę. Hipotezę tę dodatkowo uwiarygodnia fakt, że pojawienie się tego typu rzędu (koniec III w. p. n.e.) pokrywa się z czasem dominacji we wschodnim basenie Morza Śródziemnego państw hellenistycznych. Fakt ten pozostaje nie bez znaczenia. Ludy koczownicze, a na pewno świat grecki, pozostawały pod wrażeniem wzorców macedońskich. Najprawdopodobniej idee te przenikały na step za pośrednictwem greckich kolonii z wybrzeża Morza Czarneego, które najprawdopodobniej zatrudniały koczowników w charakterze najemników lub padały ofiarą ich najazdów [13, 24].

Tab. 1. Zestawienie datowania i miejsc odkryć wyróżnionych typów rzędów
 Dates and sites of discovering the distinguished types of caparisans

Typ	Stanowisko	Datowanie	Autor
Jońsko- bosforański	Fedulov	ostatnie ćwierćwiecze III w. p. n.e.	Mordvinceva V. 2001, s. 71 (14) Zaseckaja I.P. 1965 (25)
	Klimienkovka	II w. p. n.e.	Jačenko I.V.: 1962 (10) Mordvinceva V. 2001, s. 74 (14)
	Achtanizovskaja	trzecie ćwierćwiecze – koniec II w. p. n.e.	Mordvinceva V. 2001, s. 72 (14) Spicyn A.A. 1909, s. 24–26 (21)
Grecko- baktryjski	Severskij	druga połowa II w. p. n.e.	Mordvinceva V. 2001, s. 71 (14) Smirnov K.F. 1953, s. 37 (20)
Północno- czarnomorski	Balakleja	koniec III – II w. p. n.e.	Jačenko I.V. 1962, s. 44 (10) Mordvinceva V. 2001, s. 78–79 (14)
	Starobel'sk	pierwsza połowa II w. p. n.e.	Mordvinceva V. 2001, s. 77 (14)
	Jančokrak	I w. p. n.e.	Guščina I.I. 1969, s. 51 (9) Mordvinceva V. 2001, s. 78–79 (14)
Zoomorficzny	Kosika	I w. p. n.e. – pierwsza połowa I w. n.e.	Mordvinceva V. 2001, s. 78–79 (14)
	Zubovskij	I w. p. n.e. - I w. n.e.	Mordvinceva V. 2001, s. 82 (14)
	Žutovo, k. 28, p. 1	pierwsza połowa I w. n.e.	Mordvinceva V. 2001, s. 85 (14) Šilov V.P. 1983, s. 185 (22)
	Kirsanovskij III, k. 2	koniec I – pierwsza połowa II w. n.e.	Mordvinceva V. 2001, s. 85 (14) Raev B.A. 1979, s. 201–211 (17)
	Sadovyj	I w. n.e.	Mordvinceva V. 2001, s. 84 (14)
	Zaporoże	I w. n.e.	Mordvinceva V. 2001, s. 84 (14)
	“Dači”, k. 1, p. 1	ostatnie ćwierćwiecze I w. n.e.	Bespalyj E.I. 1992, s. 175–191 (3) Mordvinceva V. 2001, s. 86–87 (14)
Geometryczny	Kobjakovo, k. 10	koniec I – początek II w. n.e.	Mordvinceva V. 2001, s. 82 (14) Prochorova T.A., Guguev V.K. 1992, s. 142–161 (16)
	Baranovka I, k. 4	I w. n.e.	Mordvinceva V. 2001, s. 84 (14)
	Neapol Scytyjski	początek II w. n.e.	Karasev A.N. 1951, s. 170–172 (11)
	Balabinskij III, k. 1	II w. n.e.	Smirnov A.S. 1976, s. 146 (19) Mordvinceva V. 2001, s. 51 (14)
	Kobjakovo, k. 5	druga połowa – późny II w. n.e.	Guguev V.K., Bezuglov S.I. 1990, s. 173–174 (8)
	Sładkovskij, k. 19, p. 1	ostatnie dziesięciolecie II – pierwsza połowa III w. n.e.	Maksimenko V.E., Bezuglov S.I. 1987, s. 190 (12)
	Kotluban', k. 2	koniec II – pierwsza połowa III w. n.e.	Skipkin A.S. 1989, s. 176 (18)
	Central'nyj VI, k.16, p. 8	koniec II pierwsza połowa III w. n.e.	Bezuglov S.I. 1988, s. 113 (4)

Zachodził zapewne jednoczesny proces przekazywania tych wzorców drogą wokół Morza Kaspijskiego, za pośrednictwem ludów irańskich, pokrewnych koczownikom znad Morza Czarnego. Materialnymi śladami tych zjawisk są rzędy typu g r e c k o - b a k t r y j s k i e g o, przekształcone i wzbogacone o motywy irańskie i syberyjskie (zwierzęce). Odpowiadają one starszym zestawom typu I.2 wg Mordvincevej [14] i obejmują parę rozet naramiennych, którym towarzyszy niekiedy uzda zdobiona przez kilka identycznych rozet ogłowa.

W okresie od końca III do pierwszej połowy II w. p. n.e. na stepach północnoczarnomorskich pojawiają się rzędy zdecydowanie różniące się pod względem składu od opisywanych wcześniej, a który odpowiada typowi II wg Mordvincevej [14], obejmując dwie pary rozet naramiennych (z których jedna zdobi podogonie, jednak jej dokładne wskazanie ze względu na ich podobieństwo nie jest możliwe), rozetę-napierśnik i ozdoby uzdy: naczótek, czub i rozety z połączeń rzemieni. Ozdoby te wykonane są w stylu przez Mordvincevą określonym jako czarnomorski grawerowany [14]. Uwzględniając zarówno miejsce ich występowania, jak i nazwę stylu, w jakim je produkowano, ten typ należy nazwać p ó ł n o c n o z a r n o m o r s k i m. Intrygujący jest fakt, że najwcześniejsze zabytki tego typu znaleziono w zachodniej części tego obszaru. Zagadkę jego pochodzenia można wyjaśnić analizując skład rozet zdobiących popiersie i podogonie. Zestaw taki jest charakterystyczny dla rzędu rzymskiego [23].

Wspomniany okres to czas, w którym Republika Rzymska sięga po władzę w basenie Morza Śródziemnego. Po klęsce Kartaginy pod Zumą w 202 r. p. n.e. synowie wilczycy kolejno w dwóch decydujących bitwach łamią potęgę Macedonii – w 197 r. p. n.e. pod Kynoskefalaj i Imperium Seleucydów – w 190 r. p. n.e. pod Magnezją. Tym sposobem stają się protektorami Greków, za których pośrednictwem moda na rzymskie uzbrojenie dociera na stepy. W II w. p. n.e. tworzy się sytuacja, w której obszary na zachód od Donu pozostają pod wpływem przetworzonej rzymskiej tradycji zdobienia rzędu, zaś te na wschód – kultywują tradycję hellenistyczną.

W I w. p. n.e. na stepach dorzecza dolnej Wołgi i północnych wybrzeży Morza Czarnego pojawia się sarmacki styl zwierzęcy, w którym wykonywane są ozdoby z tego okresu. Rzędy zdobione w tej stylistyce można określić jako zaliczające się do typu z o o m o r f i c z n e g o (dominują motywy zwierzęce). Nie jest on w pełni tożsamy z typem I.2 wg Mordvincevej [14], który obejmuje także wspomniany wyżej typ grecko-baktryjski. Traktowany może być najwyżej jako jego późniejszy wariant. Niewątpliwie pochodzi on z Centralnej Azji, gdzie mogły krzyżować się wpływy irańskie i syberyjsko-scytyjskie. Jego rozprzestrzenianiu mógł sprzyjać wzrost znaczenia państwa partyjskiego, do którego doszło w wyniku zwycięstwa pod Karrami nad wojskami Republiki Rzymskiej.

Tak czy inaczej w ciągu I w. n.e. staje się on jedynym obowiązującym na omawianym obszarze. Całkowite zaniknięcie wcześniejszej tradycji mogło być wynikiem spowodowanego przez wojny pontyjskie spustoszenia królestwa bosforańskiego, co niewątpliwie zaowocowało upadkiem rzemiosła. Następnie po okresie chaosu władzę nad nim przejęły elity związane ze światem koczowników, które wprowadziły własne wzory ozdób.

W końcu I stulecia pojawiają się rzędy typu *g e o m e t r y c z n e g o*, który nazwano tak od surowej formy i braku zdobień występujących w nim rozet. Przekształceniu uległa także cała koncepcja zdobienia rzędów. Cechą charakterystyczną dla tej tradycji staje się stosowanie różnego rodzaju zawieszek. Wśród zabytków odnalezionych na cmentarzysku Kosika znajduje się srebrna waza, której powierzchnię zdobią wyobrażenia scen polowania i walki [5]. Wśród postaci umieszczonych na naczyniu znajdują się konni jeźdźcy, których siodła zdobią zawieszki. Sposób przedstawienia postaci jest charakterystyczny dla sztuki Azji Centralnej, pochodzącej z tego okresu. Zarówno ten fakt, jak i położenie wspomnianego cmentarzyska wskazują na rozprzestrzenianie się tego typu ozdób z kierunku wschodniego, jednak dokładne miejsce jej powstania jest nieznane. Najstarszy rząd geometryczny pochodzi z cmentarzyska Kobjakovo i charakterystyczna dla niego jest obecność, oprócz opisanych wcześniej rozet, złotych okuć pasów i rzemieni [8, 16].

W późniejszym okresie wzrasta liczba rozet użytych do zdobienia pasów popiersia i podogonia, co doskonale widać na przykładzie rzędu z cmentarzyska Centralnyj [4].

WNIOSKI

1. Można przyjąć założenie, że decydujące znaczenie w procesie kształtowania ozdobnych rzędów końskich w omawianym okresie miały wpływy kulturowe płynące z prężnych i silnych organizmów politycznych, sąsiadujących ze społecznościami koczowniczymi.

2. Należy sądzić, że drugorzędne znaczenie w procesie formowania się rzędów (w świetle dostępnych źródeł) miały elementy związane bezpośrednio z ich użytkowaniem np. kielzna i siodła.

3. Na tym tle pojawia się problem zgodności opisywanych paradnych rzędów końskich z ich odpowiednikami w codziennym użytku.

PIŚMIENNICTWO

1. Anthony D. W., Brown D. R.: The origins of horseback riding, *Antiquity*, 65, 246, 22–38, 1991.
2. Bagrikov G. I., Senigova T. N.: Otkrytie grobnic v Zapadnom Kazachstane (II–IV i XIV vv.), *Izvestija AN KazSSR, Serija obščestvennaja*, 2, 71–89, Alma - Ata, 1968.
3. Bepalyj E. I.: Kurgan sarmatskogo vremeni u g. Azova, *Sovetskaja Archeologija*, 1, 175–191, 1992.
4. Bezuglov S. I.: Pozdnesarmatskoe pogrebenie znatnogo voina v stepnom podon'e, *Sovetskaja Archeologija*, 4, 103–115, 1988.
5. V. Carnap - Bornheim C.: Zu „magischen“ Schwertperlen und propellerförmigen Seitenstangen in kaiserzeitlichen Moorfunden, w: Kontakt – Kooperation – Konflikt. Germanen und Sarmaten zwischen den 1. und dem. 4. Jahrhundert nach Christus, red. C v. Carnap-Bornheim., 371–381, Neumünster 2003.
6. Gradowski M.: Dawne złotnictwo. Technika i terminologia, Warszawa 1984.
7. Gradowski M., Żygułski Z. Jun.: Słownik uzbrojenia historycznego, Warszawa 2000.
8. Guguev V. K., Bezuglov S. I.: Vsadničeskoe pogrebenie pervych vekov našej ery iz kurgannogo nekropolja Kobjakova gorodišča na Donu, *Sovetskaja Archeologija*, 2, 164–175, 1990.
9. Guščina I. I.: Jančokraskij klad, *Materialy i Issledovanija po Archeologii SSSR*, t. 169, *Drevnosti vostočnoj Evropy*, 43–51, Moskva – Leningrad 1969.
10. Jačenko I. V.: Rannee sarmatskoe pogrebenie v bassejne Severnogo Donca, *Kratkie soobščeniya o dokladach i polevych issledovaniach Instituta archeologii AN SSSR*, 89, 42–50, Moskva 1962.
11. Karasev A. N.: Raskopki Neapolja Skifskovo, *Kratkie soobščeniya o dokladach i polevych issledovaniach Instituta istorii material'noj kul'tury AN SSSR*, XXXVII, 161–172, Moskva 1951.
12. Maksimenko V. E., Bezuglov S. I.: Pozdnesarmatskie pogrebenija v kurganach na reke Bystroj, *Sovetskaja Archeologija*, 1, 183–192, 1987.
13. Michałek A.: Wyprawy krzyżowe. Turcy, Warszawa 2001.
14. Mordvinceva V.: Sarmatische Phaleren, w: *Archäologie in Eurasien*, t. 11, Leidorf 2001.
15. Nowy leksykon PWN, Warszawa 1998.
16. Prochorova T. A., Guguev V. K.: Bogatoe sarmatskoe pogrebenie v kurgane 10 Kobjakovskogo mogil'nika, *Sovetskaja Archeologija*, 1, 142–161, 1992.
17. Raev B. A.: Novoe pogrebenie s rimskim importom v Niżnem Podon'e, *Sovetskaja Archeologija*, 4, 201–211, 1979.
18. Skipkin A. S.: Pogrebal'nyj kompleks s uzdečnym naborom iz Kotlubani i nekotorye voprosy etničeskoj istorii sarmatov, *Sovetskaja Archeologija*, 4, 172–181, 1989.
19. Smirnov A. S.: Raskopki tret'ego Balabinskogo mogil'nika, *Archeologičeskie otkrytija v 1975 g.*, 146, Moskva 1976.
20. Smirnov K. F.: Severskij kurgan, Moskva 1953.
21. Spicyn A. A.: Falary Jużnoj Rossiji, *Izvestija (Imperatorskoj) archeologičeskoj komisii, Sankt Petersburg*, 29, 18–53, 1909.
22. Šilov V. P.: Zaporožskij kurgan (k voprosu o pogrebenijach aorsskoj znati), *Sovetskaja Archeologija*, z. 1, s. 178-192, 1983.
23. Warry J.: *Armie świata antycznego*, Warszawa 1995.
24. Wojna R.: *Wielki świat nomadów. Między Chinami i Europą*, Warszawa 1983.
25. Zaseckaja I. P.: Naznačenie veščej Fedulovskogo klada, *Archeologičeskij Sbornik Gosudarstvennovo Ermitaža*, 7, 28–36, Leningrad 1965.

SUMMARY

The present paper focuses on the characteristics of ornamented caparisons from burials of Sarmatian nomads from the zone of steppes and forest-steppes situated between the Danube river-basin in the west and that of the Ural in the east, dating from the late 3 c. B.C. till the middle of 3 c.A.D. It appears advisable to distinguish five following types: Ionic- Bosphorian, Greek-Bactrian, Northern-Black Sea, zoomorphic and geometric. They may be identified as the actual traces of the cultural currents following in succession from the adjacent, strong political organisms to reach the Northern Black Sea steppes. It should be stated that the elements connected directly with their use (mouthpieces and saddles) were of minor importance in the process of caparisons' development.